

EL MANUSCRIT
TROBAT A ACCRA

PAULO
COELHO
EL MANUSCRIT
TROBAT A ACCRA

Traducció de M. Dolors Ventós

Proa

PROA
Col·lecció Paulo Coelho

Primera edició: novembre del 2012

Títol original portuguès: *Manuscrito encontrado em Accra*

© 2012 Paulo Coelho
© de la traducció, 2012 Maria Dolors Ventós

Aquesta edició s'ha publicat d'acord amb
Sant Jordi Asociados, Barcelona.
Tots els drets reservats.
Vendes autoritzades només a Espanya.
www.paulocoelho.com

Drets exclusius en llengua catalana:
Raval Edicions SLU, Proa
Peu de la Creu, 4
08001 Barcelona
proa@grup62.com
www.proa.cat

ISBN: 978-84-7588-342-7
Dipòsit Legal: B-28.856-2012
Fotocomposició: Edilínia, SL
Impressió: Liberdúplex

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).
Tots els drets reservats.

PER A N.S.R.M., EN AGRAÏMENT PEL MIRACLE,
I PER A MÒNICA ANTUNES,
QUE NO HA DESAPROFITAT LES SEVES BENEDICCIONS.

Filles de Jerusalem, no ploreu per mi;
ploreu per vosaltres, i pels vostres fills.

LLUC, 23:28

PREFACI I SALUTACIÓ

El desembre del 1945, dos germans que buscaven un lloc per descansar van trobar una urna plena de papirs en una caverna de la regió de Hamra Dom, a l'Alt Egipte. En comptes d'avisar les autoritats locals –tal com exigia la llei–, van decidir vendre'ls a poc a poc al mercat d'antiguitats, per no cridar l'atenció del govern. La mare dels dos nois, que temia la influència de les «energies negatives», va cremar alguns dels papirs que acabaven de descobrir.

Al cap d'un any, per motius que la història no ha registrat, els dos germans es van barallar. La mare dels nois, que ho va atribuir a les «energies negatives», va entregar els manuscrits a un sacerdot, que en va vendre un al Museu Copte del Caire. Allà van donar als pergamins el nom amb què se'ls coneix: els Manuscrits de Nag-Hammadi (que fa referència a la ciutat que hi ha més a prop de les cavernes on els van trobar). Un dels pèrits del museu, l'historiador religiós Jean Doresse, va comprendre la importància del descobriment i el va esmentar per primera vegada en una publicació del 1948.

Els altres pergamins van començar a aparèixer al mercat negre. Al cap de poc el govern egipci es va adonar de la importància del descobriment i va provar d'impedir que

els manuscrits sortissin del país. Poc després de la revolució del 1952, van lliurar gran part del material al Museu Copte i el van declarar patrimoni nacional. Només un text es va escapar del setge, i va aparèixer en una botiga d'antiguitats belga. Hi va haver un seguit de temptatives frustrades de vendre'l a Nova York i a París però, finalment, el va adquirir l'Institut Carl Jung, el 1951. Quan va morir el famós psicoanalista, el pergamí, que ara es coneixia amb el nom de Còdex Jung, va retornar al Caire, on actualment hi ha reunides prop de mil pàgines i fragments dels Manuscrits de Nag-Hammadi.

Els papirs trobats són traduccions gregues d'escrits que es van redactar entre finals del primer segle de l'era cristiana i l'any 180 dC, i formen part d'un corpus de textos que també es coneix amb el nom d'Evangelis Apòcrifs, ja que no es troben en la Bíblia tal com la coneixem avui dia.

Per què?

L'any 170 dC, un grup de bisbes es va reunir per decidir quins textos formarien part del Nou Testament. El criteri va ser molt simple: s'hi havia d'incloure tot allò que pogués combatre les heretgies i divisions doctrinàries de l'època. Van seleccionar els evangelis actuals, les cartes i tot el que tenia una certa diguem-ne «coherència» amb la idea fonamental del que ells consideraven que era el cristianisme. La referència a la trobada dels bisbes i la llista dels llibres acceptats figuren en el poc conegut Cànon de Muratori. Els altres, com els que van descobrir a Nag-Hammadi,

els van descartar perquè hi havia textos de dones (com l'Evangeli de Maria Magdalena) o perquè mostraven un Jesús conscient de la seva missió divina, cosa que convertia en menys ardu i dolorós el seu pas per la mort.

El 1974, un arqueòleg anglès, Sir Walter Wilkinson, va descobrir a prop de Nag-Hammadi un altre manuscrit; aquest estava escrit en tres llengües: àrab, hebreu i llatí. Coneixedor de la normativa que protegia les troballes a la regió, va enviar el text al Departament d'Antiguitats del Museu Copte del Caire. Poc després, li va arribar una resposta: hi havia un mínim de cent cinquanta-cinc còpies d'aquell document circulant pel món (el museu en tenia tres) i totes eren pràcticament iguals. La prova del carboni 14 (que s'utilitza per datar el material orgànic) va revelar que el pergami era relativament recent –possiblement l'havien escrit l'any 1307 de l'era cristiana–. No va costar gaire rastrejar-ne l'origen fins a la ciutat d'Accra (Sant Joan d'Accre), que és fora del territori egipci; per tant, no hi havia cap restricció per treure'l del país, i Sir Wilkinson va rebre el permís per escrit del govern egipci (Ref. 1901/317/IFP-75, amb data del 23 de novembre de 1974) per emportar-se'l a Anglaterra.

Vaig conèixer el fill de Sir Walter Wilkinson el Nadal del 1982, a Porthmadog, al País de Gal·les (Gran Bretanya). Recordo que llavors va esmentar el manuscrit que havia

trobat el seu pare, però cap dels dos hi va donar gaire importància. Hem mantingut una relació cordial al llarg dels anys i he tingut ocasió de veure'l almenys dues vegades més quan vaig anar al seu país per promocionar els meus llibres.

El 30 de novembre de 2011 vaig rebre una còpia del text que ell havia esmentat quan ens vam conèixer. Us el transcric a continuació.

*M'agradaria molt
començar aquestes ratlles escrivint:
«Ara, al final de la meva vida,
deixo als que vindran després
tot allò que he après mentre
caminava per la faç de la terra.
Que en facin un bon ús».*

Malauradament, això no és veritat. Només tinc vint-i-un anys, uns pares que m'han donat molt d'amor i una bona educació, i una dona que estimo i m'estima –però la vida s'encarregarà de separar-nos demà, quan cadascú haurà de marxar a la recerca del seu camí, el seu destí o la seva manera d'afrontar la mort.

Per a la meva família, avui som 14 de juliol de 1099. Per a la família d'en Jacob, el meu amic de la infància, amb qui jugava pels carrers de Jerusalem, som a l'any 4859 –a ell li encanta dir-me que la religió judaica és més antiga que la meva–. Per al venerable Ibn al-Athir, que va passar la vida provant de registrar una història que ara arriba a la fi, està a punt d'acabar-se l'any 492. No estem d'acord en les dates ni en la manera d'adorar Déu, però, pel que fa a la resta, la convivència sempre ha sigut molt bona.

Fa una setmana es van reunir els nostres comandants: les tropes franceses són infinitament superiors i estan molt més ben equipades que les nostres. Ens van dir que podíem triar entre abandonar la ciutat o lluitar fins a la mort, perquè segur que ens derrotaran. La majoria va decidir quedar-se.

Ara mateix, els musulmans estan reunits a la mesquita d'Al-Aqsa, els jueus han escollit el Mihrab Dawud per con-

centrar-hi els seus soldats, i els cristians, dispersos en molts barris, s'encarregaran de la defensa del sector sud de la ciutat.

Per la banda de fora ja veiem les torres d'assalt, construïdes amb la fusta dels vaixells, que han desmuntat expressament per a això. Pel moviment de les tropes enemigues, ens imaginem que ens atacaran demà al matí –i vessaran sang en nom del papa, de l'«alliberació» de la ciutat i dels «designis divins».

Aquesta tarda, a la mateixa plaça on fa un mil·lenni el governador romà Ponç Pilat va entregar Jesús a la multitud perquè el crucifiquessin, un grup d'homes i dones de totes les edats han anat a trobar-se amb un grec que tots anomenem el Copte.

El Copte és un home estrany. Va marxar de la seva ciutat natal, Atenes, quan encara era un adolescent, a la recerca de diners i aventures. Va acabar trucant a les portes de la nostra ciutat, mig mort de gana; el vam acollir molt bé i, a poc a poc, va renunciar a la idea de continuar el viatge i va decidir instal·lar-se aquí.

Va trobar feina en una sabateria i –igual que Ibn al-Athir– va començar a registrar per al futur tot allò que veia i sentia. No es va afiliar a cap pràctica religiosa concreta, i ningú no va provar de convèncer-lo perquè ho fes. Per a ell, no som a l'any 1099, ni al 4859, i encara menys a finals del 492. El Copte només creu en el moment present i en allò que ell anomena Moira –el déu desconegut, l'Energia Divina, creador d'una llei única que no es pot transgredir o el món desapareixerà.

Al costat del Copte hi havia els patriarques de les tres religions instal·lades a Jerusalem. Mentre ha durat la conversa, no s'hi ha presentat cap governant –estan massa ocupats amb els preparatius d'una defensa que tots creiem que serà completament inútil.

–Fa molts segles van jutjar i condemnar un home en aquesta plaça –ha dit el grec–. Al carrer que tenim a la dreta, mentre caminava cap a la mort, va passar pel seu costat d'un grup de dones. En veure que ploraven, els va dir: «No ploreu per mi, ploreu per Jerusalem». Profetitzava el que està passant ara. A partir de demà, l'harmonia es transformarà en discòrdia. El dol substituirà l'alegria. La pau donarà lloc a una guerra que es prolongarà fins a un futur tan distant que no ens podem ni imaginar la seva fi.

No ha replicat ningú, perquè cap de nosaltres sabia exactament què hi feia, allà. ¿Que potser ens veuríem obligats a escoltar un altre sermó sobre aquests invasors que s'anomenen a si mateixos «croats»?

El Copte ha assaborit una mica la confusió que s'ha apoderat de nosaltres. Després d'un llarg silenci, ha començat la seva explicació.

–Poden arrasar la ciutat, però no podran destruir tot el que ella ens ha ensenyat. I, per això, és necessari que aquest coneixement no tingui el mateix destí que les nostres muralles, cases i carrers.

»Però, què és el coneixement?

Com que no li responia ningú, ha continuat parlant:

–No és la veritat absoluta sobre la vida i la mort, sinó allò que ens ajuda a viure i a enfrontar-nos als reptes de la

vida quotidiana. No és l'erudició dels llibres, que només serveix per alimentar discussions inútils sobre el que ha passat o el que passarà, sinó la saviesa que viu al cor dels homes i les dones de bona voluntat.

El Copte ha dit:

—Sóc un erudit i, tot i que m'he passat tants anys aplegant antiguitats, classificant objectes, anotant dates i discutint sobre política, ara no sé ben bé què dir. Però en aquest moment demano a l'Energia Divina que em purifiqui el cor. Vosaltres em fareu preguntes i jo us les respondré. És així com aprenien els mestres de la Grècia antiga: quan els seus deixebles els qüestionaven alguna cosa en què no havien pensat abans, però que estaven obligats a respondre.

—I què en farem, de les respostes? —ha preguntat algú.

—Uns escriureu el que us diré. Uns altres recordareu les paraules. Però el més important és que aquesta nit marxeu cap als quatre cantons del món i escampeu tot el que hauréu sentit. D'aquesta manera es conservarà l'ànima de Jerusalem. I algun dia la podrem reconstruir, no solament com una ciutat sinó com el lloc on tornarà a convergir la saviesa i tornarà a regnar la pau.

—Tots nosaltres sabem què ens espera demà —ha dit un altre home—. No seria millor rumiar la manera de negociar la pau o preparar-nos per al combat?

El Copte ha mirat els religiosos que eren al seu costat i, després, s'ha girat cap a la multitud:

—No us preocupeu pel demà, que el demà ja es preocuparà d'ell mateix. Cada dia en té prou amb els seus malde-

caps. Per tant, quan em pregunteu el que desitgeu saber, oblideu les tropes que hi ha a la part de fora de la muralla i la por que hi ha a la part de dins. El nostre llegat no serà explicar als que heretaran la terra el que ha passat avui; d'això, ja se n'encarregarà la història. El que farem serà parlar de la nostra vida quotidiana, de les dificultats que ens hem vist obligats a afrontar. És l'únic que li interessa al futur, perquè no crec que canviïn gaires coses en els pròxims mil anys.

*Lavors, el meu veí,
en Jacob, li ha demanat:
–Parla'ns de la derrota.*

Una fulla que cau de l'arbre durant l'hivern s'ha de sentir derrotada pel fred?

L'arbre li diu a la fulla: «És el cicle de la vida. Encara que et pensis que et mors, en realitat, perdures en mi. Sóc viu gràcies a tu, que em permeties respirar. I també gràcies a tu m'he sentit estimat, perquè he pogut oferir ombra als viatgers cansats. La teva saba és en la meva saba, som una sola cosa».

¿Un home que s'ha preparat durant molts anys per escalar la muntanya més alta del món s'ha de sentir derrotat quan hi arriba al davant i veu que la natura l'ha cobert amb una tempesta? L'home diu a la muntanya: «Ara no em vols, però el temps canviarà i algun dia podré pujar al teu cim. Mentrestant, tu continuaràs aquí, esperant-me».

Un noi rebutjat pel seu primer amor pot afirmar que l'amor no existeix? El noi es diu a si mateix: «Ja trobaré algú altre que comprendrà el que sento. I seré feliç tota la resta dels meus dies».

En el cicle de la natura no hi ha victòries ni derrotes: hi ha moviment.

L'hivern lluita per governar com a sobirà únic, però, al

final, es veu obligat a acceptar la victòria de la primavera, que porta flors i alegria.

L'estiu vol allargar els seus dies càlids per sempre, perquè està convençut que la calor és beneficiosa per a la terra. Però al final ha d'acceptar l'arribada de la tardor, que permetrà que la terra descansi.

Les gaseles mengen herbes i les devoren els lleons. No es tracta de qui és el més fort, sinó de la manera en què Déu ens mostra el cicle de la mort i la resurrecció.

En aquest cicle no hi ha vencedors ni perdedors: només etapes que s'han de complir. Quan el cor de l'ésser humà ho comprèn, s'allibera. Accepta sense pena els moments difícils i no es deixa enganyar pels moments de glòria.

Tots dos passaran. L'un vindrà després de l'altre. I el cicle continuarà fins que ens deslliurem de la carn i ens trobem amb l'Energia Divina.

Per tant, quan el lluitador sigui a l'arena –ja sigui per decisió pròpia o perquè l'insondable destí l'hi ha col·locat–, que el seu esperit visqui amb alegria el combat que està a punt de lliurar. Si manté la dignitat i l'honor, encara que perdi la batalla no el derrotaran, perquè la seva ànima es conservarà intacta.

I no donarà la culpa a ningú pel que li passa. Des que va estimar per primera vegada i el van rebutjar que va entendre que allò no va matar la seva capacitat d'estimar. I el que val per a l'amor també val per a la guerra.

Perdre una batalla, o perdre tot el que ens creiem que posseïm, ens porta moments de tristesa. Però, un cop han

passat, descobrim la força desconeguda que viu dins de cadascun de nosaltres, la força que ens sorprèn i augmenta el respecte que sentim per nosaltres mateixos.

Mirem al nostre voltant i ens diem: «He sobreviscut». I les nostres paraules ens alegren.

Només els que no reconeixen aquesta força diuen: «He perdut». I s'entristeixen.

Uns altres, encara que pateixin per la derrota i se sentin humiliats per les històries que els vencedors escampen sobre ells, es permeten vessar unes quantes llàgrimes, però mai no senten pena per si mateixos. Saben que el combat ha quedat interromput i que, en aquest moment, estan en desavantatge.

Escolten els batecs del cor. Noten que estan tensos. Que tenen por. Fan un balanç de la seva vida i s'adonen que, malgrat el terror que senten, la fe continua inflamant la seva ànima i els empeny a tirar endavant.

Proven d'esbrinar en què es van equivocar i què van encertar. Aprofiten el temps que són a terra després d'haver caigut, per descansar, curar les ferides, aprendre estratègies noves i equipar-se millor.

I arriba el dia en què un combat nou truca a la seva porta. Encara tenen por, però han de reaccionar —o es quedaran per sempre a terra—. S'aixequen i s'enfronten a l'adversari recordant el sofriment que han viscut i que no volen reviure.

La derrota anterior els obliga a vèncer aquesta vegada, perquè no volen tornar a passar pel mateix dolor.

I si aquesta vegada no obtenen la victòria, l'obtindran

la pròxima. I si no és la propera, serà més endavant. El pitjor de tot no és caure, és quedar-se empresonat a terra.

Només derroten el que desisteix. Tots els altres vencen.

I arribarà el dia en què els moments difícils no seran altra cosa que històries que explicareu amb orgull als que us vulguin escoltar. I tots us escoltaran amb respecte i aprendran tres coses importants:

A tenir paciència per esperar el moment adequat per actuar.

Saviesa per no deixar escapar la pròxima oportunitat.

I a estar orgullosos de les cicatrius.

Les cicatrius són unes medalles gravades amb ferro i amb foc a la carn i espantaran els vostres enemics, perquè els demostraran que la persona que tenen al davant té molta experiència en el combat. Molt sovint, això els impulsarà a buscar el diàleg i a evitar el conflicte.

Les cicatrius parlen més fort que el tall de l'espasa que les ha provocat.

*–Descriu-nos els derrotats
–ha demanat un mercader
quan ha comprès que el Copte
havia acabat de parlar.*

I el Copte ha respost:

Els derrotats són els que no fracassen.

La derrota ens fa perdre una batalla o una guerra. El fracàs no ens deixa lluitar.

Patim una derrota quan no aconseguim una cosa que desitgem molt. El fracàs no ens permet somiar. El seu lema és: «No desitgis res i no patiràs mai».

La derrota s'acaba quan ens embranquem en un combat nou. El fracàs no té final: és una elecció de vida.

La derrota és per a aquells que, tot i tenir por, viuen amb entusiasme i fe.

La derrota és per als valents. Només ells poden tenir l'honor de perdre i l'alegria de guanyar.

No he vingut aquí per dir-vos que la derrota forma part de la vida; això ja ho sabem. Només els derrotats coneixen l'Amor. Perquè en el regne de l'amor és on lliurem els nostres primers combats –i normalment els perdem.

He vingut a dir-vos que hi ha persones que no han sofert cap derrota.

Són les que no han lluitat mai.

Han aconseguit evitar les cicatrius, les humiliacions, el

sentiment de desemparament i els moments en què els guerrers dubten de l'existència de Déu.

Aquestes persones poden dir amb molt d'orgull: «No he perdut cap batalla». Però mai no podran dir: «He guanyat una batalla».

Però això no els interessa. Viuen en un univers particular on creuen que no els atacaran mai, tanquen els ulls a les injustícies i al sofriment, se senten segures perquè no s'han d'enfrontar als reptes quotidians dels que s'arrisquen a anar més enllà dels seus límits.

No han sentit cap «Adéu per sempre», ni tampoc un «He tornat: abraça'm amb el tot el plaer del que m'havia perdut i m'ha recuperat».

Els que no han patit cap derrota semblen alegres i superiors, amos d'una veritat per la qual no han mogut ni un sol dit. Sempre estan al costat del més fort. Són com les hienes, que només mengen les sobres del lleó.

Als seus fills els ensenyen: «No us fiqueu en conflictes, que hi sortireu perdent. Guardeu-vos els dubtes per a vosaltres i no tindreu problemes. Si us ataquen, no us sentiu ofesos ni us rebaixeu a tornar l'atac. Ens hem de preocupar per unes altres coses, a la vida».

En el silenci de la nit, s'enfronten a la seves batalles imaginàries: els somnis que no han realitzat, les injustícies que han fet veure que no percebien, els moments de covardia que han dissimulat davant de tothom –tret d'ells mateixos– i l'amor que es va creuar en el seu camí amb ulls brillants, el que els havien destinat les mans de Déu però que no es van veure amb cor d'abordar.

Llavors es fan una promesa: «Demà serà diferent».

Però l'endemà arriba i també la pregunta que els paralitza: «I si surt malament?».

I no fan res.

Pobres dels que no han patit cap derrota! Tampoc no seran vencedors en aquesta vida.

*–Parla'ns de la soledat
–li ha demanat una noia
que estava a punt de casar-se
amb el fill d'un dels homes
més rics de la ciutat i que
ara es veu obligada
a fugir.*

I ell ha respost:

Sense soledat, l'Amor no es quedarà gaire temps al teu costat.

Perquè l'Amor també necessita repòs, per poder viatjar pel cel i manifestar-se d'unes altres maneres.

Sense la soledat no pot sobreviure cap planta ni animal, cap terra és productiva durant molt de temps, cap criatura pot aprendre les coses de la vida, cap artista pot crear, cap treball pot créixer i transformar-se.

La soledat no és l'absència de l'Amor, sinó el seu complement.

La soledat no és l'absència de companyia, sinó el moment en què la nostra ànima té llibertat per parlar amb nosaltres i ens ajuda a decidir sobre la nostra vida.

Per tant, beneïts siguin els que no temen la soledat. Que no els fa por la seva pròpia companyia, que no es desesperen buscant alguna cosa per ocupar-se'n, divertir-s'hi o per jutjar-la.

Perquè qui no ha estat mai sol, no es coneix a si mateix.

I qui no es coneix a si mateix, té por del buit.

Però el buit no existeix. En la nostra ànima, s'hi amaga

un món enorme que espera que el descobrim. És allà, amb la força intacta, però és tan nou i tan poderós que ens fa por acceptar que existeix.

Perquè descobrir qui som ens obligarà a acceptar que podem anar molt més enllà del que estem acostumats. I això ens espanta. Val més no arriscar-se tant. Sempre podem dir: «No vaig fer el que necessitava fer perquè no em van deixar».

És més còmode. És més segur. I, alhora, és renunciar a la vida.

Pobres dels que s'estimen més passar-se la vida dient: «No he tingut cap oportunitat!».

Perquè cada dia s'enfonsaran una mica més en el pou dels seus límits, i arribarà un moment en què ja no tindran forces per fugir-ne i retrobar la llum que brilla en l'obertura que hi ha damunt del seu cap.

Beneïts siguin els que diuen: «No sóc valent».

Perquè ells tenen clar que la culpa no és dels altres. I més tard o més d'hora trobaran la fe necessària per enfrontar-se a la soledat i els seus misteris.

I, per a aquells que no deixen que els espanti la soledat que revela els misteris, tot tindrà un sabor diferent.

En la soledat, hi descobriran l'amor que podria arribar sense que se n'adonessin. En la soledat, entendran i respectaran l'amor que ha marxat.

En la soledat, sabran decidir si val la pena demanar-li que torni, o si han de permetre que tots dos segueixin un camí nou.

En la soledat aprendran que dir «no» no sempre és

falta de generositat, i que dir «sí» no sempre és una virtut.

I els que esteu sols en aquest moment no permeteu que us espantin les paraules del dimoni que diu: «Perds el temps».

Ni les paraules encara més potents del cap dels dimonis: «No importes a ningú».

L'Energia Divina ens escolta quan parlem amb els altres, però també ens escolta quan estem en silenci, acceptant la soledat com una benedicció.

En aquest moment la Seva llum illumina tot el que tenim al voltant i ens fa veure que som necessaris, que la nostra presència a la Terra és immensament important per a la Seva tasca.

I, quan aconseguim aquesta harmonia, rebem més del que havíem demanat.

Els que se senten oprimits per la soledat han de tenir present una cosa: en els moments més importants de la vida sempre estarem sols.

Com la criatura que surt del ventre d'una dona: no importa quantes persones hi hagi al seu voltant, li pertoca a ella la decisió final de viure.

Com l'artista davant de la seva obra: perquè el seu treball sigui realment bo, necessita estar en silenci i escoltar la llengua dels àngels.

Com tots nosaltres, algun dia, davant de la mort, la In-

desitjada de la Gent: en el moment més important i temut de la nostra existència estarem sols.

Així com l'Amor és una condició divina, la soledat és una condició humana. I tots dues conviuen sense conflictes en el si dels que entenen el miracle de la vida.

*Un noi a qui han ordenat
que marxi s'ha esquinçat
la roba i ha dit:*

*–La meva ciutat creu
que no serveixo per al combat.
Sóc un inútil.*

